

Jihadi Upbringing Model of Surah Saf by Using of Database Method

Tayyebeh Haghghi Najafabadi *

Ph.D. Student of Fatemeh Al-Zahra Higher Specialized Theological School, Isfahan, Iran

Mohsen Khoshfar

Assistant professor, Al-Mustafa International University, Qom, Iran

Abstract

One of the upbringing aspects of the Qur'an is the growth of human talents to reach the age of the advent of Imam Mahdi. Surah Saf, as one of the mosabbahat of the Qur'an, contains many Jihadi upbringing topics. Therefore, the researcher tries to discover the upbringing methods of this Surah by using the strategy of database textual method. In this research, by using of data analysis, open coding, pivotal coding, and finally selective coding with the Jihadi approach have been done. One of the most important Jihadi issues of this Surah is the duties of the educator, i.e. benevolence and forgiveness of the educator which helps the educated to achieve his duties, i.e. knowing the divine lordship by the factors of upbringing, i.e. jihad, determination, and hard work, until the imminent conquest and journey to God will be achieved with great insight and victory. The jihadi upbringing methods of this surah are based on the revival of religion and the publication of the word of truth. In order to achieve happiness and guidance of the educated, the principle of monotheism and resurrection and worship is the basis of this divine jihadi upbringing, which arises from the best divine religion, the religion of the Prophet of Islam, which can be achieved through jihadi upbringing methods of evangelism and removing obstacles such as infidelity, immorality, and ignorance. Finally, the jihadi upbringing model of this surah is drawn.

Keywords: jihadi Upbringing, Surah Saf, Database.

* Corresponding Author: haghghi114@gmail.com

How to Cite: Haghghi Najafabadi, T., Khoshfar, M. (2021). Jihadi Upbringing Model of Surah Saf by Using of Database Method, *Journal of Seraje Monir*, 12(42), 175-203.

الگوی تربیت جهادی سوره صف بر اساس روش داده بنیاد

طیبه حقیقی نجف‌آبادی * دانشجوی دکتری مدرس علمیه عالی تخصصی فاطمه الزهرا (س)، اصفهان، ایران

محسن خوشفر استادیار، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، قم، ایران

چکیده

یکی از گستره‌های تربیتی قرآن، به فعلیت در آوردن استعدادها و انسان‌ها برای رسیدن به عصر ظهور دین الهی در سرتاسر عالم است. سوره صف، یکی از مسبحاتی است که مضامین تربیتی آن مجاهده برای رسیدن به ظهور و فتح قریب است و مؤلفه‌های تربیتی آن می‌تواند الگوی مناسبی برای زمینه‌سازی ظهور برای عصر حاضر باشد. از این رو محقق سعی دارد با استفاده از روش استراتژی تحلیل داده بنیاد متنی، الگوی تربیت جهادی این سوره را کشف کند. در این پژوهش با رجوع به برخی از تفاسیر و تجزیه و تحلیل داده‌ها، کدگذاری باز، کدگذاری محوری و در نهایت کدگذاری انتخابی با رویکرد جهادی انجام شده است. از مهم‌ترین مؤلفه‌های این سوره ترغیب به جهاد است و مجاهدان برای رسیدن به فتح قریب با عزمی راسخ تحت رهبری رسولان الهی بر مبنای احیا دین و نشر و اعلا کلمه حق و در راستای رسیدن به سعادت و هدایت بر اساس اصل توحید محوری و نبوت و معاد باوری از برترین شریعت الهی، یعنی دین پیامبر خاتم مجاهده می‌کنند و مجال دست‌یابی به آن با روش‌های جهادی تربیتی نظیر بشارت و تلویح و زدودن موانع آن همچون کفر و فسق و جهل صورت می‌گیرد و سرانجام با هدف نهایی یعنی ظهور دین الهی الگوی جهادی این سوره ترسیم می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: سوره صف، تربیت، جهادی، الگو، داده بنیاد.

۱- تبیین مسئله

قرآن کریم کامل‌ترین نسخه آسمانی برای تربیت حقیقت‌ملکوتی انسان در همه ابعاد وجودی اوست. یکی از شاخصه‌های باعظمت و ملکوتی انسان تربیت جهادی وی در ساحت قرآن است. در سوره صف، خداوند متعال جهادگران راستین را موردستایش قرار داده است و ایشان را محبوبان خود معرفی می‌نماید. ترغیب به جهاد برای وصول به اهداف رسالت انبیاء الهی برای جهانی‌شدن دین اسلام از مضامین بارز این سوره است و به این جهت می‌تواند الگوی مناسبی برای تربیت جهادی در قرآن باشد. در این نوشتار نیز سعی بر این است که الگوی تربیت جهادی این سوره بر اساس روش داده بنیاد مطرح و پس از استخراج شاخصه‌های جهادی آن، الگوی تربیت جهادی این سوره ترسیم گردد.

۲. پیشینه

در زمینه تربیت تلاش‌های فراوانی در قالب مقاله و کتاب انجام شده است. در اکثر کتب تفسیری بنابر شرایط و اقتضای آیات، مفسران برخی از ابعاد تربیتی سوره‌ها را بیان نموده‌اند. کتاب‌های زیادی نیز درباره موضوع تربیت به رشته تحریر در آمده است. از جمله آن‌ها: کتاب «تعلیم و تربیت شهید مطهری»، «تربیت دینی» اثر محمد داودی و سید علی حسین زاده و کتاب «نگاهی دوباره به تربیت اسلامی» نوشته خسرو باقری و کتاب «آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن» از آقای بهروز رفیعی، کتاب «اصول و روش‌های تربیت در اسلام» از آقای احمد احمدی، «اصول آموزش و پرورش» از آقای محمدباقر هوشیار و «درآمدی بر نظام تربیتی اسلام» آقای محمدعلی حاجی‌ده‌آبادی و برخی دیگر با تکیه بر اصول روانشناسی به رشته تحریر در آمده است. در زمینه جهاد نیز کتب تفسیری بنابر شرایط و اقتضای آیات، برخی ابعاد جهاد در سوره‌ها قرآن بیان شده است. جهاد در دو مقوله قابل بررسی است؛ جهاد با نفس که از جمله مباحث اخلاقی است. «کتاب جهاد با نفس» از شیخ حر عاملی است. برخی از تألیفات هم مربوط به جهاد در مقابل دشمن خارجی است و مباحث فقهی این نوع جهاد در کتب مربوط به آن نگارش شده است. از تألیفات جهادی در سوره‌های قرآن می‌توان به مقاله «جهاد و مجاهدان در

قرآن اثر مصطفی قویدل» با رویکرد فقهی و نیز «جهاد؛ مقوله‌ای فرهنگی، اعتقادی در چهارچوب سبک زندگی اسلامی» اثر محمد جانی پور و محمدرضا ستوده نیا، «هم‌چنین مقاله» تبیین ماهیت آیات جهاد از دیدگاه تفسیری علامه جوادی عاملی و ارزیابی دیدگاه فایرستون» که به قلم حسن رضایی و محمدعلی مهدوی راد و علیرضا فدایی به رشته تحریر درآمده است. در خصوص سوره صف نیز کتاب «ولایت مداران در عرصه جهاد: تفسیر سوره صف» اثر علی کریمی خوشحال است. با وجود مقالات و کتب فراوان در خصوص مباحث تربیتی و جهادی تحقیقی به روش ارائه الگو در خصوص سوره صف مشاهده نشد. از همین رو در مقاله حاضر سعی دارد؛ که عناوین تربیت جهادی این سوره را استخراج و در نهایت الگوی مناسبی از این سوره براساس روش نوین استراتژی داده بنیاد ارائه نماید.

۳. روش تحقیق

یکی از روش‌های نوین پژوهش، استفاده از روش استراتژی داده بنیاد است. این نظریه یکی از روش‌های اجرای پژوهش‌های کیفی است. در حقیقت نظریه داده بنیاد یک فرایند زنجیره‌ای از کنش‌ها و واکنش‌ها بین افراد و وقایع مربوط به یک موضوع است (Strauss & Corbin, 1998; Creswell, 2005, p.404).

در این مقاله برای دستیابی به الگوی تربیتی سوره صف به صورت مشخص از این روش استفاده شده است. به این صورت که ابتدا با رجوع به برخی از تفاسیر و با بررسی آیه به آیه و خط به خط این سوره، مطالب تفسیری و آیات مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد و سپس مفاهیم تربیتی به صورت کدهایی از آن استخراج می‌شود. استراوس و کوربین سه گونه کدگذاری برای پژوهش‌های داده بنیاد ارائه داده‌اند. کدگذاری باز و کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی (Lee, 2001, p.47).

کدگذاری باز (Open Coding) کدگذاری باز فرایند تحلیلی که از طریق آن مفاهیم

شناسایی شده و ویژگی‌ها و ابعاد آن‌ها در داده‌ها کشف می‌شوند

ب) کدگذاری محوری (Axial Coding) کدگذاری محوری فرایند ربط دادن

مقوله‌ها به زیر مقوله‌ها و پیوند دادن مقوله‌ها در سطح ویژگی‌ها و ابعاد است. به این دلیل به آن محوری می‌گویند که کدگذاری حول محور یک مقوله تحقق می‌یابد در این مرحله مقوله ویژگی‌ها و ابعاد حاصل از کدگذاری باز تدوین شده و در جای خود قرار می‌گیرد تا دانش فزاینده‌ای در مورد روابط ایجاد گردد. (Strauss & Corbin, 1998) Lee, 2001, p.49). در مرحله کدگذاری محوری چند اقدام اصلی رخ می‌دهد.

۱- بیان کردن ویژگی‌های یک مقوله و ابعاد آن‌ها اقدامی که در حین کدگذاری باز

شروع می‌شود.

۲- شناسایی شرایط گوناگون کنش یا برهم کنش‌های گوناگون پیامدهای گوناگون

مربوط به یک پدیده

۳- ربط دهی به مقوله به زیر مقوله‌هایش

۴- جستجوی سرخ‌هایی در داده‌ها که بر چگونگی ربط دهی‌های ممکن مقوله اصلی

به هم دلالت دارد. (همان) در این مرحله نظریه پرداز داده بنیاد یک مرحله کدگذاری باز را انتخاب کرده و آن را در مرکز فرآیندی که در حال بررسی آن هستند قرار می‌دهد که پس از کدگذاری باز با برقراری پیوند بین مفاهیم شیوه‌های جدید اطلاعات را با یکدیگر ربط می‌دهد.

ج) کدگذاری انتخابی (selective coding) کدگذاری انتخابی فرایند یکپارچه‌سازی

و بهبود مقوله‌هاست. (همان) در این مرحله از کدگذاری نظریه پرداز داده بنیاد یک نظریه از روابط بین مقوله‌های موجود در مدل کدگذاری محوری را به نگارش درمی‌آورد. (Strauss, 1987)

در این پژوهش با استفاده از این روش محتوای تفسیر سوره صف به صورت مؤلفه‌های

جزئی بررسی و کدگذاری می‌شود. پس از آن از مؤلفه‌های جزئی، کدگذاری محوری به

دست می‌آید و سرانجام ابعاد جهادی تربیتی این سوره شامل مبانی، اصول، روش، ابزار،

هدف، موانع تربیتی، وظایف و شرایط مربی و مجاهدان در قالب مدل و الگو طبقه‌بندی

می‌گردد.

۴. مراحل اجرایی تحقیق (فرایند تحقیق)

در بیان فرایند تحقیق از تعیین موضوع تا رسیدن به الگو، مراحل مختلف به تفکیک با جداول و نمودارهای مربوط به هر قسمت توضیح داده می‌شود. در جدول شماره (۱) داده‌های اولیه از مؤلفه‌های تربیت جهادی سوره صف به‌عنوان مفاهیم جزئی بیان شده و در ادامه با مؤلفه‌های کلی‌تر در قالب الگو ارائه گردد.

۴-۱. تعیین موضوع (موضوعی یا ترتیبی)

پژوهش در آیات قرآن به دو گونه ترتیبی یا موضوعی انجام می‌گیرد. پژوهش اخیر به‌صورت موضوعی از ابتدای آیات سوره صف تا آخرین آیات آن با رویکرد جهادی مورد بررسی قرار گرفته است. غرض اصلی این سوره ترغیب به جهاد است. محبت خدا به جهادگران و ستودن آن‌ها در عزم راسخ به بنیان مرصوص از ویژگی‌های منحصر به فرد این سوره است. سوره صف از جمله سور مسبحاتی است که عزت و حکمت خداوند در آن در ساحت جهاد تجلی می‌یابد. در حقیقت سوره صف دارای الگوی مناسب تربیتی برای رسیدن به ظهور و اعلاای کلمه توحید در سراسر عالم بر مبنای جهادی بودن است و علاوه بر تحکیم پایه‌های عقیدتی، راهکارهای عملی برای رسیدن به جامعه توحیدی در ساحت جهاد برای مؤمنین تبیین می‌نماید.

۴-۲- جمع‌آوری داده‌های متنی علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

این مرحله از مراحل مقدماتی و بااهمیت تحقیق است. در این مرحله از داده‌های اولیه، مؤلفه‌های تربیتی بادقت از تفاسیر استخراج می‌گردد.

۴-۲-۱. بررسی شاخصه‌های تربیت در آیات سوره صف در تفاسیر به‌صورت

کدگذاری باز

در این مرحله تفسیر آیات با دقت مورد تأمل قرار گرفته و شاخصه‌های تربیتی اعم از اصول، مبنا، روش، موانع به آن عرضه شده و با توجه به تفسیر و توضیح آیه، کدگذاری باز

الگوی تربیت جهادی سوره صف بر اساس روش داده بنیاد؛ حقیقی نجف‌آبادی و خوشفر | ۱۸۱

انجام می‌گیرد. مرحله اول، جمع‌آوری داده‌ها، مرحله دوم سازمان‌دهی داده‌ها، مرحله چهارم، مقوله‌بندی داده‌ها و کدگذاری محوری، مرحله پنجم، پیوند و ترکیب داده‌ها و کدگذاری انتخابی و مرحله ششم ظهور نظریه است. (کلاکی، ۱۳۸۸، ص ۱۰)

در این مرحله در حدود ۱۵۰ عنوان جزئی و ۱۱ عنوان از مفاهیم تربیتی تنظیم شده که به صورت کدبندی در جدول قرار گرفته است. در اصل این جدول برای راهنمایی محقق است تا با استفاده از این کدها و مؤلفه‌های جزئی به عناوین کلی تربیتی سوره صف برسد. و به جهت حجیم بودن بخشی از این جدول برای نمونه در مقاله گنجانده شده است.

جدول ۱. نمونه‌هایی از شناسه‌ها، کدها و مفاهیم جزئی تربیتی سوره صف

کد	آیه	تفسیر و توضیح آیه	مفهوم جزئی (کد)
p1 p101 P131 P141	سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۱) ...وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ ..... (۵) .... وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ (۶)	تنزیه خدا متعال - تجلی عزت و حکمت او در این سوره در ساحت جهاد جهادگران سرسخت است (مدرسی، ۱۴۱۹، ج ۱۵، ص ۳۴۰) و جوب تعظیم و اطاعت خاص از حضرت با بیان «قَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ» (آل غازی، ۱۳۸۲، ج ۶، ص ۲۴۸) نام احمد افعال التفضیل به دلالت اسم فاعلی افضل در حمد الهی و در معنای مفعولی بالا بودن در مقام. (طیب، ۱۳۶۹، ج ۱۲، ص ۵۱۴)	منزه بودن و عزیز و حکیم بودن خدا - تجلی عزت و حکمت در سایه جهاد - احترام و تعظیم رسول اکرم (ص) - رفعت در حمد و مقام برای رسول اکرم (ص) ویژگی مربی
p57 p102 p111 p112 p113 p132	إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرصُوصٌ (۳) ...مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي	محبت خدا نسبت به جهادگران سرسخت (طباطبائی، ۱۳۹۰، ج ۱۹، ص ۲۴۸) جهاد با نفس و نیز جهاد با دشمن خارجی شفقت و رحمت نسبت به خلق (زحیلی، ۱۴۱۱، ج ۲۸، ص ۱۷۴) اجابت کنندگان و یاوران خدا و رسول (همان، ۱۷۷)	محبوبان خدا، مجاهدان با نفس و دشمن خارجی، مشفق برای خلق، مجیبان و مؤمنین به دعوت خدا و رسول، مطیعان رسولان الهی ویژگی مرتبی مجاهد

مفهوم جزئی (کد)	تفسیر و توضیح آیه	آیه	کد
	و حقانیت محمد صلی الله علیه و آله سلم همان، ص ۵۶۱) باور به معاد، خبر از یک تجارت (آل غازی، ۱۳۸۲، ج ۶، ۲۴۹)	. وَ هُوَ يَدْعِي إِلَى الْإِسْلَامِ ..... (۷) يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ (۱۰)	
مقتضای ربوبیت و الوهیت تسلیم مطلق بندگان بر اساس تسبیح تجلی حکمت و عزت در ساحت جهاد، توییح مؤمنین در راستای فطرت، گسترده‌گی مفهوم تربیتی، ضرورت ایمان به رسالت، ضرورت جهاد برای نشر دین خدا مبنای تربیت جهادی	تسبیح همه عالم هستی است که با زبان حال و قال با میل و رغبت و بدون میل و رغبت و خلق و فعل و امر خداوند همه بر اساس حکمت است «(آل غازی، ۱۳۸۲، ج ۶، ص ۲۴۸) قوی و قاهر در مالکیت و حکیم در صنع و تدبیر است. (زحیلی، ۱۴۱۱، ج ۲۸، ص ۱۶۰) تجلی عزت و حکمت او در این سوره در ساحت جهاد است (مدرسی، ۱۴۱۹، ج ۱۵، ص ۳۴۰) توییح مؤمنین در راستای فطرت و اراده به واسطه افتتاح کلام به تسبیح زیرا به دنبال تسبیح می‌فرماید: چرا آنچه می‌گویند؛ عمل نمی‌کنند. «طباطبائی، ۱۳۹۰، ج ۱۹، ص ۲۴۸) اطلاق آیه دلیل بر گسترده‌گی مفهوم تربیتی آن (دروژه، ۱۴۲۱، ج ۸، ص ۵۵۸) ، ضرورت ایمان به رسالت پیامبر اکرم (صلی‌الله و آله و سلم) و یاری کردن حضرت و جهاد در راه خدا برای احیای دین محمدی و نشر کلمه توحید در همه عالم است» (طباطبائی، ۱۳۹۰، ج ۱۹، ص ۲۴۸)	سَبِّحْ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَ مَا فِي الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (۱) يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ (۲) إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنَيًّا مَرْضُوعًا (۳) هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (۹)	P123 P59 P119 P134 P142

مفهوم جزئی (کد)	تفسیر و توضیح آیه	آیه	کد
یاری خدا و فتح قریب، تأکید قُوْرُ عَظِيمٌ، ظهور دین حق و برتری آن بر ادیان دیگر و تکرار آن در سوره فتح و توبه نتیجه تربیت جهادی	داخل شدن در بهشت و رسیدن به فوز عظیم، یاری از جانب خدا و فتح قریب (طباطبائی، ۱۳۹۰، ج ۱۹، ص ۲۵۹) نصرت دین خدا و نشر نور آن در همه مواقع و حکمت تنزیل این سوره با توجه به این که در سوره بعدی یعنی سوره فتح و در سوره توبه در زمان نزدیک به نزول این دو سوره تکرار شده است. (دروزه، ۱۴۲۱، ج ۸، ص ۵۶۳)	يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَ يَدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ مَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (۱۲) وَ أُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِيبٌ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ (۱۳) هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَ دِينَ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (۹)	P72 P78 P143

۴-۲-۲- کدگذاری محوری، جامع‌نگری به آن‌ها

وظیفه محقق در این مرحله، دسته‌بندی و مقایسه عناوین استخراج‌شده از داده‌هاست. در مرحله اول پژوهشگر با انبوهی از داده‌های خام روبرو می‌شود که در ظاهراتباطی مابین آن‌ها برقرار نیست؛ اما به تدریج ارتباط بین آن‌ها مشخص می‌گردد. در این مرحله با مقایسه مفاهیم مختلف و دستیابی به ارتباط مشترک بین آن‌ها، امکان طبقه‌بندی مفاهیم مشابه در قالب طبقه‌بندی‌های یکسان، فراهم خواهد شد. (منصوریان، ۱۳۸۶، ص ۳۹۰) در این مرحله با بررسی مفاهیم تربیتی و ربط دادن به مؤلفه‌های تربیتی مانند عبارت‌های منزّه بودن از هر نقصی، حکیم و عزیز بودن به‌عنوان شرایط مریی لحاظ شد. دین، کتب وحی و قرآن در مؤلفه کلی ابزار تربیت و همچنین مؤلفه‌های دیگری که عبارت‌اند از: مریی، متربی، مبانی تربیت، شیوه‌های تربیت، محتوای تربیت و... که در جدول شماره ۲ به بخشی از آن اشاره شد، به‌عنوان نمونه پرداخته شده است.

جدول ۲. نمونه‌هایی از کدگذاری محوری مؤلفه‌های کلی تربیتی سوره صف

شناسه کدها	مفاهیم	آیات	مؤلفه‌ها
p1-p36-p143	خدا- پیامبر (ص)- حضرت عیسی (ع)	۶-۱	مریی

مؤلفه‌ها	آیات	مفاهیم	شناسه کدها
متربی	۱۴-۲-۱	مؤمنین، حواریون مصداق انصار الله، آنچه در آسمان و زمین است	P3-p17
شرایط	۲-۳-۱	منزه بودن از هر نقصی، حکیم بودن، عزیز بودن - تجلی عزت و حکمت مری در ساحت جهاد متربی	P1-p101- p121-p131- p141
مربی	۶-۱۱	خیرخواه	p67- p70- p113
وظایف	۳-۲-۱	ترغیب به جهاد- محبت خاص به مجاهدان سرسخت - تنبه و آگاهی متربی، عدم ظلم، هدایت، تثبیت ایمان در قلب متربی، تسجیل رسالت پیامبر اکرم (ص)، وعده پاداش دادن به مجاهدان، محبت خاص به مجاهدان سرسخت، وعده ظهور دین الهی، دعوت از متربی برای بهترین تجارت، وعده به فتح قریب، عدم ابتدایی بودن از اغه قلب از جانب خدا، امساک رحمت و قطع هدایت برای قلب منحرف از حق، بزرگداشت و یاری انصار الله، بزرگداشت تجارت با خدا	p99-p11-p15- p25-p73-p86 p68-p35-p28- p30-p33-p36- p67-p68-p27- p145-p146- p147
شرایط	۸-۷-۳	مجاهد، محبوب مری، سرسخت در صف محکم چون بنیان مرصوص، تحت سیادت و رهبری رسولان الهی چون بنیان مرصوص، مشفق و مهربان به خلق در عین جهادگر بودن	p4-p111- p112-p113- p148-p149
مجاهد	۱۱-۵	اجابت‌کننده دعوت خدا و رسول در جهاد- مطیعان خدا و رسول در امر جهاد، انصارالله یاران نبی خدا	p82-p84- p101-p102
مجاهد	۱۴-۴	جهادگران- حواریون مصداق انصار الله	p82-p111
وظایف	۴-۳-۲	همانگ در قول و عمل در جهاد- جهاد با نفس و جهاد با دشمن، مطیع بودن در برابر خدا، ایستادگی و مقاومت، یاری خدا و پیامبر خدا (ص)، ایمان به رسول خدا (ص) و مطیع امر رسولان الهی، قول محکم و عمل صادقانه، دوام و ثبات قدم برای یاری خدا، حرکت به سوی خدا همراه با بصیرت، جهاد در راه خدا با مال و جان، تصدیق و یاری رسول خدا و جهاد در راه خدا برای احیا دین، نشر کلمه توحید- زمینه ساز ظهور در ساحت جهاد	p73-p81-p16- p17-p75-p80- p39p150- p151-p152-
مبانی	۷-۶-۴	ضرورت جهاد برای نشر دین خدا- تسلیم بودن در برابر همه اوامر خدا (عقاید و اعمال)، حقانیت دین - وجوب دین‌داری، وجوب اطاعت از خدا و رسول، پذیرش حقانیت اسلام	p39-p58-- p60-p61-p88- -p96-p141- p142
تربیت	۱۰-۹	زمینه‌سازی ظهور دین در ساحت جهاد- احیا دین و نشر کلمه توحید، اعلا کلمه حق و توحید، ظهور دین خدا برای همه	p39-p38-p95- p114
جهادی	۱۱-۹		

مؤلفه‌ها	آیات	مفاهیم	شناسه کدها
موانع تربیت جهادی	۲-۳-۴- ۵-۶-۷-۸	خلف وعده در جهاد- گفتار و عمل، ضعف اراده، فسق، کفر، انکار پیامبر خدا، افترا نسبت به خدا، زیغ قلب، آزار پیامبر خدا (ص)، جهل، خیال اطفاء نور الهی	p3-p7-p8-p9- p113-p10- p12-p13-p14- p21-p56-p62- p74-p58-
جهادی	۲-۳-۴-۸	نداشتن عنصر جهاد-انانیت-پندار باطل خاموشی نور الهی، عدم استقامت در راه حق، گرایش به سوی باطل، عدم رحمت و هدایت، علت فسق انحراف قلب است، پندار باطل	p32-p31-p29- p112-p112 p24- p98-
ابزار	۶-۹	دین، کتب وحی، قرآن، آیات الهی	p97
تربیت جهادی		جهاد در صفوف مرصوص-تجارت با جان و مال	p97-p66- p155
	۶-۷-۸-۹	کتب الهی، بینات، رسالت پیامبر (ص)-اسلام، دقیق‌ترین و کامل‌ترین معارف	p42-p47-p48- p49-p51
محتوای تربیت جهادی	۴-۵-۱۰- ۱۱-۱۴	ترغیب به جهاد، زمینه‌سازی ظهور در ساحت جهاد، در صف جهاد چون بنیان مرصوص، نهی از آزار پیامبر یا خلف وعده در جهاد، ضرورت جهاد برای حریت مسلمین باری خدا، دعوت مؤمنین به ایمان به خدا و رسول او، نشر دعوت پیامبر، ایمان و اطاعت از رسولان الهی و اطاعت او در اوامر و نواهی، قول محکم و عمل صادقانه	p20-p91-p94 -p83-p63- p156-p157- p158-p159- p160
	۶-	ماهیت رسالت حضرت مسیح (ع)، بشارت به احمد، عدم مغایرت دعوت پیامبر با شریعت‌های قبلی، شناخت پیامبر به وصف احمد (رفعت حمد و مقام در بین انبیا)	p41- p43- p161-p162
روش‌ها و شیوه‌های تربیت جهادی	۲-۷-۱۲	بشارت برای مجاهدان، توییح، عتاب در خلف وعده در جهاد، تلویح، تخویف و انداز، مجازات، نسخ	P2-p6-p21- p22-p23-p26- p35-p44-p46- p53
	۵-۱۴-۷- ۱۰-۱۱	استفهام در معنای امر برای ترغیب به جهاد، دلالت التزامی، مقدمه‌چینی، استفهام انکاری، مقایسه‌ای-سجع لطیف، طباق، تذکر احترازی	p65-p40-p57- p19-p65- p120-p121- p135
اهداف	۴-۱۱	بزرگداشت جهادگران و مؤمنین	p5-p4
تربیت جهادی	۱۴-۱۱-۹	سلمین در ساحت جهاد، سعادت، هدایت، افتتاح باب رحمت الهی	p37-p52- p143-p160
	۶	بعثت پیامبر زمینه سعادت و ظهور دین اسلام	p45

شناسه کدها	مفاهیم	آیات	مؤلفه‌ها
p50-p92-p71-p163	اصل توحید محوری، نبوت محوری، معاد محوری	۱-۶-۱۰	اصول
p34-p79-p114-p115	تعبد مداری، دوام و ثبات قدم، توحید و اخلاص، نبوت، معاد باوری	۴-۱-۵-۱۱-۱۰	تربیت جهادی
p18-p55-p80-p89-	محبوبیت جهادگران نزد خدا، شفقت و رحمت بر خلق، جهاد با نفس، جهاد با دشمن، اطاعت و اجابت رسولان الهی وجود اسم حضرت محمد (ص) در کتاب‌های آسمانی، عامل برانگیخته شدن برای ایمان به حضرت	۴-۵-۶	عوامل تربیت جهادی
p69-p77-p80-p89-p100	عزم راسخ و همت بلند، تجارت با خدا، طیب نفس، اراده‌ای قوی، تقوی، تجارت با خدا، جهاد	۴-۱۰-۱۱	
p93-p72-p163-p87p-p81-p162-p78	حریت مسلمین، زمینه رسیدن به ظهور، نصر و فتح، سروری اهل ایمان، سیر الی الله با اعطای بصیرت، یاری خدا و فتح قریب، فوز عظیم	۹-۱۰-۱۱-۱۴	نتایج تربیت جهادی

۲-۲-۵. کدگذاری انتخابی

اولین الگو و مدل در تحلیل داده‌ها الگوی وظایف و شرایط مربی و متربی است. در مرحله کدگذاری انتخابی برای استحکام مراحل قبلی، دسته‌بندی‌ها به صورت کلی تر سازمان‌دهی می‌شوند و در قالب مؤلفه‌های گوناگون و در ابعاد محدودتری دسته‌بندی می‌شوند. (آلوانی، دانایی فر، ۱۳۸۶. ص ۱۴) مربی به‌عنوان اصلی‌ترین بعد تربیت است. هم‌چنین متربی مهم‌ترین نقش را در فرایند تربیت ایفا می‌کند. با دسته‌بندی کردن مصادیق، ویژگی‌ها و وظایف مربی و متربی مجاهد می‌توان به نقش و سهم هر کدام در فرایند تربیت پی برد. هم‌چنین مبنای تربیت به‌عنوان نقش بنیادین بر تمام ارکان تربیت سیطره دارد. مؤلفه‌های دیگر تربیت، شامل اصول و موانع تربیت است که در جدول شماره ۳ به بخشی از آن، به‌عنوان نمونه پرداخته می‌شود.

جدول ۳. نمونه‌هایی از کدگذاری انتخابی و ابعاد کلی تربیتی

شناسه کدها	آیات	مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد کلی تربیت	
p1-p36-p143	۶-۱	خدا، رسول خدا (صلی الله علیه		مصادیق	مربی

شناسه کدها	آیات	مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد کلی تربیت	
		وآله) -حضرت مسیح (ع)			
p1.	۱	منزه از هر نقصی -حکیم و عزیز	نظری	ویژگی	
p11- p25- p143-p119	۲-۱	تجلی حکمت در ساحت جهاد- مالکیت و حاکمیت در صنع و تدبیر	عملی		
p67-p70- p99-p15- p11-p112	۴-۶- ۱۱-۱۰- ۱۴	رفعت مقام، ستودن جهاد گران و محبت به آن‌ها، خیرخواهی، مغفرت، -بزرگداشت تجارت با خدا، بزرگداشت انصار الله،	شناختی	وظایف	
p15-p73- p86-p68- p35-p28- p30-p33- p36-p67- p68-p27- p99-p111- p112	۴-۲-۵- ۱۴-۶	محبت به جهادگران، ترغیب به جهاد، خشم در خلف وعده در جهاد پاداش دادن به مجاهدان- یاری انصارالله، عدم انحراف قلب متربی از ایمان، تسجیل رسالت پیامبر اکرم (ص)، یاری مؤمنین	رفتاری		
p16-p1-p84- p82	۴-۱- ۱۴-۱۱	مجاهدان مرصوص، مؤمنین، حواریون، مسلمین، همه موجودات عالم هستی،		مصادیق	
p5-p4	۱۴-۴	محبوب خدا، یاران خدا	در برابر مربی (خدا)	ویژگی	متربی مجاهد
p88-p3-p84- p111-p112- p113-p132	۶-۴	جهادی بودن، مقاوم و سرسخت در برابر دشمن، مشفق و مترحم به خلق -مطیع رسولان الهی	در برابر خود		
p59-p1-101- p121-p131	۱-۲-۶- ۱۰	شناخت و تنزیه ربوبیت الهی، شناخت تجلی عزت و حکمت خدا در ساحت جهاد، شناخت رسولان الهی، معادباوری	شناختی	وظایف	
P94-p17- p34-p39- p59-p121- p115-p133	۴-۵-۶-	تعظیم رسولان الهی، مجاهده در برابر نفس و دشمن، سرسخت در مقام دشمنان دین، زمینه برای ظهور به وسیله نجات با مال و جان، تسلیم	رفتاری		

شناسه کدها	آیات	مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد کلی تربیت	
		و مطیع بودن در برابر مربی، ایستادگی و مقاومت برای حق، یاری خدا و پیامبر (ص)، نشر دعوت حضرت محمد (ص)، جهاد			
P1-p143	۲-۱	تجلی عزت و حکمت در ساحت جهاد	توحید	هستی شناختی	مبانی تربیت جهادی
p58-p39- p38-p59- p60-p61-p95	۴-۶- ۱۱-۹	ضرورت جهاد برای جهانی شدن دین، وجوب دین‌داری، ظهور دین، خدا برای همه، اعتلای کلمه حق و توحید، حقایق اسلام	جهانی شدن دین الهی		
p15-p81	۱۱-۴	محبوب خدا شدن، حرکت به سوی خدا همراه با بصیرت	جلوه‌های ملکوتی انسان	انسان‌شناختی	
P16-p17. P55-p39- p58	۱۱-۵-۴	تسلیم مطلق بودن، جهادگر سرسخت بودن، تجارت با جان و مال	ساحت مادی انسان		
P3-p7-p10- p12-p13- p31-p98- p56-p62- p74-p58-	۲-۳-۵- ۸-۷	نفاق، ضعف اراده، فسق، کفر، زیغ قلب، جهل، پندار باطل خاموش کردن نور خدا، عدم عزم و اراده	موانع درونی	موانع تربیت	مبانی تربیت جهادی
p32-p56- p29-p24- p21-p14 p9- p8-p133- p145	۲-۵-۶-	تناقل در جهاد- عدم اطاعت رسولان الهی، ایذا رسولان الهی، انحراف از ایمان عدم استقامت در راه حق، گرایش به سوی باطل، نقض عهد	موانع بیرونی		
p61-p62-p97	۶	دین، اسلام، کتب آسمانی، وجود پیامبر خاتم احمد (ص)، وجود شریعت	ابزار عالی	ابزار تربیت جهادی	
p66-p99- p150	۱۱-۴	جهاد- سرسختی در جهاد، تجارت با جان و مال، عزم راسخ، همت بلند	ابزار میانی		
p1	۱	تنزیه خدا، عزت و حکمت الهی	خدا محوری	اعتقادی	محتوای

شناسه کدها	آیات	مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد کلی تربیت	
p71	۱۱	ورود به بهشت، نجات از عذاب الیم	معادباوری		تربیت جهادی
p20-p41- p42-p43- p47-p48- p49-p51- p96-p101- p121-p131	۶-۵-۴	جهاد تحت سیادت رسولان الهی، تسلیم ویاری پیامبر، رفعت مقامی پیامبر (ص)،	اعتقاد به نبوت	اعتقادی	
p63-p83- p94-p121- p113-p114- p80	۱۱-۶-۴	جهاد با نفس، شفقت و ترحم به خلق، مجاهده با مال و جان، همهانگی قول و عمل، عزم راسخ، نصرت دین خدا، استقامت در دین، دعوت مؤمنین به ایمان به خدا و رسول او، جهاد در راه خدا، مطیع خدا و رسول زمینه ظهور	فضایل اخلاقی	عبادی	
p3-p7-p10- p12-p13- p31-p98- p56-p62- p74-p141	۶-۵-۲ ۷	تثاقل در جهاد، فسق، کفر، نفاق، سستی اراده، ایذا پیامبر، جهل، نقض عهد	ردایل اخلاقی		
P32-p56- p29-p24- p21-p14-p9- p8	۶-۵-۲	انکار پیامبر خدا، انحراف از ایمان، عدم استقامت در راه حق، گرایش به سوی باطل، نقض عهد،			
p2-p6-p21- p22-p44- p46- p53	۶-۵	تدریج در تربیت بشارت، تصدیق شریعت‌های قبلی	ایجاد	مستقیم	روش‌ها و شیوه‌های تربیت جهادی
p6-p23-p26- p44	۱۱-۷-۳	مجازات، تخویف، توبیخ	اصلاحی		
p22-p65- p40-p19-p65	۱۴-۷-۵	تلویح، استفهام در معنای امر، مقدمه‌چینی	ایجاد	غیرمستقیم	روش‌ها تربیت جهادی
p57-p21- P2	۱۴-۷	استفهام انکاری، روش مقایسه‌ای، دلالت التزام	اصلاحی		
p81-P121	۱۱-۹	ظهور دین الهی، سیر الی الله، بصیرت		اهداف غایی	اهداف تربیت جهادی

الگوی تربیت جهادی سوره صف بر اساس روش داده بنیاد؛ حقیقی نجف‌آبادی و خوشفر | ۱۹۱

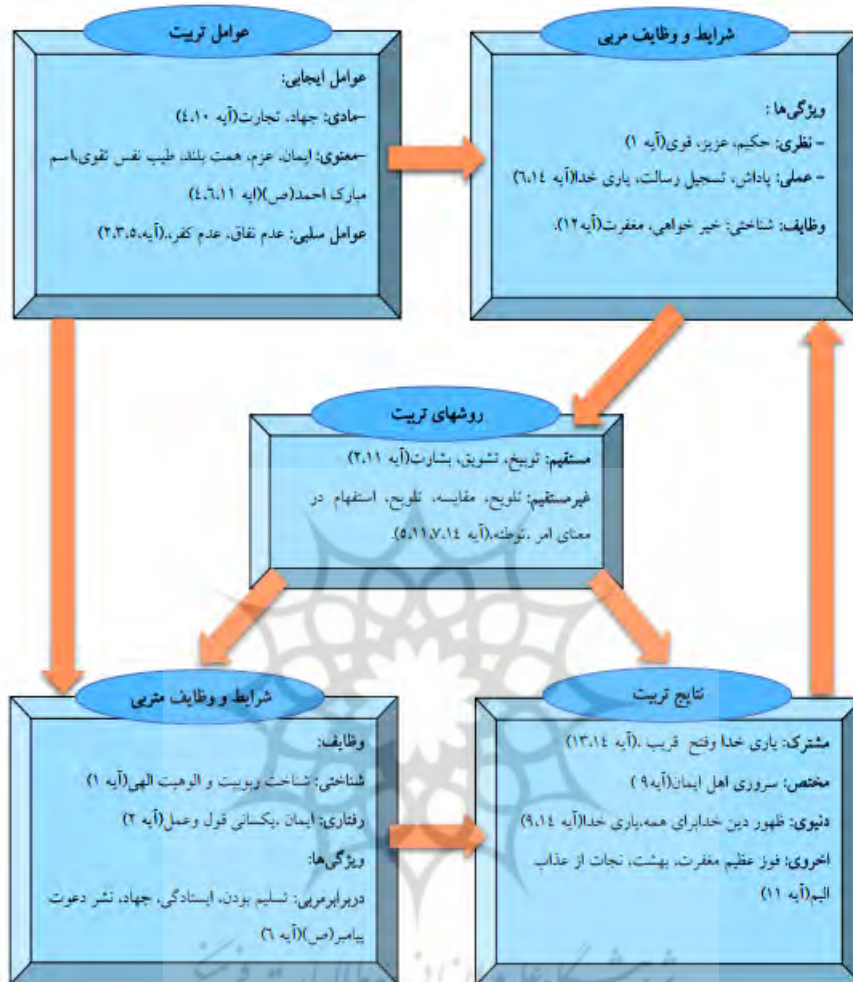
شناسه کدها	آیات	مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد کلی تربیت	
p37-p52	۱۱-۶	باز شدن باب رحمت الهی، هدایت، سعادت، مغفرت	هدف‌های تربیتی در ارتباط انسان با خدا	اهداف کلی و مرحله‌ای	
P133-P169	۱۱-۴	جهاد، ثبوت و دوام ایمان	هدف‌های تربیتی در ارتباط انسان با خود		
p50-p92	۱	اخلاص	توحید محوری	اصول حاکم بر جهان بینی	اصول تربیت جهادی
P43-p75	۶	رهبری و هدایت‌گری	نبوت محوری		
p71	۱۰	نجات از عذاب الیم و دخول در بهشت	آخرت‌گرایی و		
p79- p34- P156	۶-۴- ۱۴-۱۱	جهاد تحت سیادت رسولان الهی، یاری خدا و پیامبر، ثبات قدم	تعبد مداری	اصول حاکم بر رفتار	
P89-p80-p69	۱۱-۴	جهاد، تجارت با خدا به وسیله جان مال	مادی	عوامل ایجابی	عوامل تربیت جهادی
P100-p77- p55- p54	۱۱-۶	ایمان به خدا و رسول، عزم راسخ و همت بلند، طیب نفس، اراده‌ای قوی، تقوی، وجود اسم حضرت محمد (ص) در کتاب‌های آسمانی قلبی عامل برانگیخته شدن مردم، نام احمد (ص)	معنوی		
P3-p7-p10- p12-p13- p31-p98- p56-p62- p74-P167	۲-۴-۵- ۶-۷-۸	عدم تناقل در جهاد، عدم نفاق، عدم کفر، عدم فسق، عدم افترا نسبت به خداوند			
P10-p93- p72-p87- p81 - p78	۱۴-۱۱	نصرت الهی و فتح قریب، منتصف شدن به انصار الله، اجر دنیا و آخرت، سیر الی الله با اعطای بصیرت، سروری اهل ایمان		مشترک	نتایج تربیت جهادی
P38	۱۴-۹	ظهور دین الهی، یاری خدا	دنیوی	مختص	

شناسه کدها	آیات	مفاهیم	مؤلفه‌ها	ابعاد کلی تربیت	
p64-p76- p64- p71-	۱۱	فوز عظیم مغفرت، بهشت، نجات از عذاب الیم	اخروی		

۷. الگوی شرایط و وظایف مربی و مربی، عوامل، نتایج و روش‌های تربیت

در سوره صف

گروهی الگو را به‌عنوان بخشی که شکل یا کیفیت کل را نشان می‌دهد، و گروهی دیگر آن را به‌عنوان پیش‌نویس یا نموداری که راه معمولی یک عمل یا رفتار و یک ساختار ادراکی را نمایش می‌دهد، معرفی کرده‌اند. (آلوانی، دانایی فر، ۱۳۸۶، ص ۶۵) این پژوهش به روش تحلیل داده‌ها به خلق الگوی نظری منجر می‌شود که چهار جزء اصلی دارد که نقطه آغازین آن الگو شامل ویژگی و وظایف مربی و مربی مجاهد، و نحوه تعامل آن‌هاست. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های مربی حکیم و عزیز بودن اوست. از ویژگی مهم مربی، ایمان آوردن و موافقت قول با عمل است که او را در مسیر هدایت قرار می‌دهد. در این الگو به عوامل تربیت نیز اشاره می‌شود در آیه اول خداوند به‌عنوان مربی و در آیات ۱۴ و ۶، حضرت رسول اکرم (ص) و حضرت مسیح به‌عنوان مربی و مربی یعنی مؤمنین و جهادگران که در آیات ۳ و ۱۱ به آن اشاره شده است هر دو به عوامل ایجابی یعنی جهاد و عوامل سلبی یعنی عدم هماهنگی در قول و فعل برای جهاد که شامل عوامل ایجابی و سلبی است توجه دارند. یکی از مهم‌ترین ابعاد تربیت که مربی نظر خاص نسبت به آن دارد، روش‌ها و شیوه‌های تربیت جهادی است و مربی سعی می‌کند با توجه به شرایط زمانی و مکانی، مؤثرترین روش‌ها را برای تربیت مربی اتخاذ کند.

شکل ۱. وظایف مربی و متری، عوامل، نتایج و روش‌های تربیت در آیات سوره صف

۵. توضیح مدل اول: وظایف مربی و متری و مجاهد، عوامل، نتایج و روش‌های

تربیت جهادی

۵-۱. وظایف و شرایط مربی و متری مجاهد

مهم‌ترین رکن در نظام تربیتی وجود مربی است. یکی از ویژگی‌های مربی، در سوره مبارکه صف، منزه داشتن خداوند از هر چیزی است که مستلزم نقص و حاجت و

ناسازگاری با ساحت کمال او باشد.. سوره با تسبیح و تنزیه خدا آغاز می‌گردد و در ادامه مربی، با بهره‌گیری از تشویق و بشارت، تلاش می‌کند که متربی خود را به بالاترین ملکات انسانی در ساحت مجاهده با نفس و دشمنان الهی سوق دهد؛ و متربی هم تلاش می‌کند با شناخت ربوبیت و الوهیت الهی، تسلیم اوامر و نواهی مربی باشد و برای رسیدن به اهداف تربیتی با مال و جان خویش مجاهده کند تا به فوز عظیم رستگاری و رضوان الهی نائل گردد.

۵-۲. روش‌های تربیت جهادی

روش‌های مطلوب تربیتی به دو گونه «مستقیم» و «غیرمستقیم» است. مربی بر اساس ویژگی‌های مربی، شرایط زمانی و مکانی، گاهی از روش‌های مستقیم مانند: توییح نظیر آیه ۲ که می‌فرماید: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ، یا تشویق و بشارت نظیر آیه ۱۳ و اُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِيبٌ وَ بَشْرٌ الْمُؤْمِنِينَ» (۱۳)

بهره می‌گیرد و گاهی از روش‌های غیرمستقیم نظیر: «تلویح و إِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (۵) گاهی نیز از روش مقایسه‌ای نظیر آیه ۱۴ که بین حواریون و مومنین بیان شده بهره می‌برد. «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ كَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ» (۱۴) و یا از استفهام انکاری نظیر آیه ۷ «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَ هُوَ يَدْعِي إِلَى الْإِسْلَامِ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ» (۷) و یا روش مقدمه چینی (توطئه) یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ (۱۰) استفاده می‌کند. آنچه مهم است؛ این است که روش‌های تربیتی غیر مستقیم کاربرد بیشتری در محتوای تربیتی این سوره دارد. شاید به این دلیل باشد که اثرپذیری روش غیرمستقیم در نظام تربیتی بیش از روش مستقیم و صریح است.

۳-۵. عوامل تربیت جهادی

از بارزترین عوامل معنوی که همواره متربی را به سوی بصیرت و سیر الی الله سوق می‌دهد، داشتن روحیه جهادی و مجاهده تحت سیادت رسولان الهی، ایمان، عزم، همت بلند، طیب نفس و تقوی الهی و دوری از نفاق و کفر و فسق و افترا به خداوند متعال است. آیه ۴ این سوره در بردارنده همه این مضامین است که می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَانَهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ»

در حقیقت قرآن دشمنان را به سیلاب ویرانگری تشبیه می‌کند که تنها با سد فولادین آن‌ها را می‌توان مهار کرد، تعبیر به «بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ» در یک بنا یا سد عظیم هرکدام از اجزاء نقشی دارند که هم دلیل بر عزم و اراده تک‌تک اجزاست و در صورتی مؤثر واقع می‌شوند که دارای وحدت باشند؛ و در حقیقت نتیجه و اثر پیروی از زعامت و رهبری یک رسول الهی است. (مکارم، ۱۳۷۱، ج ۲۴، ص ۶۵) و آنچه متربی را زمینه‌ساز ظهور دین الهی می‌کند مجاهده با مال و جان است تا به شوق اسم مبارک احمد (ص) که حبیب‌الله است؛ او نیز در مقام تربیت الهی جزئی از محبوبان ساحت الهی گردد.

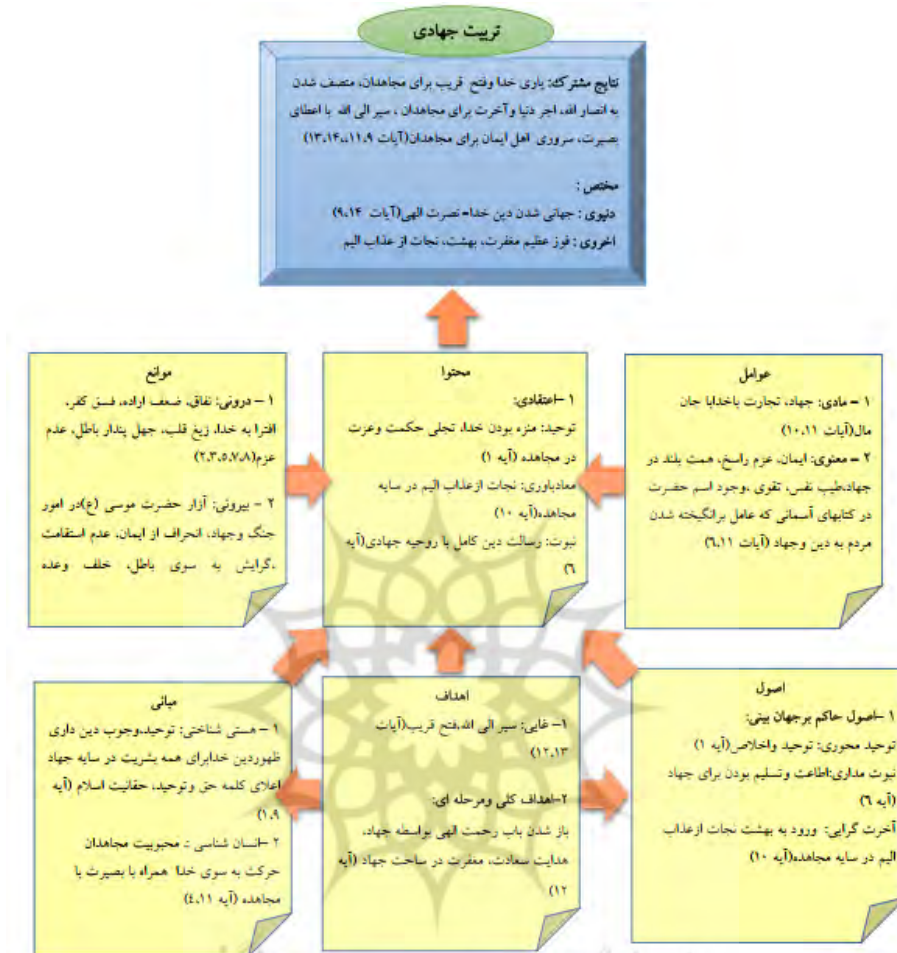
۴-۵. نتایج تربیت جهادی

در فرایند تربیت، نتیجه تربیت موجب ایجاد انگیزه و شوق مضاعف می‌گردد. از مهم‌ترین نتایج تربیت در سوره مبارکه صف می‌توان به نتایج مشترک نصرت خدا و فتح قریب، ظهور دین الهی، سروری اهل ایمان بر دشمنان اشاره کرد. از مهم‌ترین نتایجی که مختص به دنیاست و مؤمنین و بلکه همه انسان‌ها تربیت یافته مشتاقانه منتظر آن هستند ظهور دین حق بر کل عالم هستی است و اشاره صریح در این سوره و سوره فتح و همچنین سوره توبه آمده است. «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ» (۹) و از نتایج دیگر آن در دنیا یاری خدا و فتح قریب است که دو مصداق برای آن بیان شده هم دلالت بر فتح مکه است که این سوره پس از سوره صف نازل شده و هم دلالت به زمان خروج قائم (عج) است و گویا این موهبتی است که مؤمنین آن را بسیار دوست دارند. «وَ الْآخِرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَ فَتْحٌ قَرِيبٌ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ» (۱۳) و

از جمله نتایجی که مختص آخرت است؛ بخشش گناهان و ورود به بهشت و بالاتر از آن فوز عظیمی است که به واسطه ایستادگی برای حق در مقابل باطل به مجاهدانی افزوده می‌شود که در مقابل دشمنان الهی چون بنیان مرصوص سرسخت و مقاوندوبدین سبب محبوب خدا می‌گردند. «يَغْفِرُ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَ يَدْخُلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَ مَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (۱۲)

۶. الگوی مبنا، اهداف، اصول، محتوا، عوامل، موانع و نتایج تربیت جهادی در آیات سوره صف

مبانی تربیت به مثابه ریشه درخت تربیت می‌باشد و نقش تعیین‌کننده‌ای بر سایر مؤلفه‌ها و ابعاد تربیت دارد. تفاوت مبانی باعث تفاوت اهداف و اصول و روش‌ها و تفاوت نتایج و آثار تربیت خواهد شد. در تربیت اسلامی، مبانی تربیت را در سه محور خداشناسی، هستی‌شناسی و انسان‌شناسی می‌توان بررسی نمود. هدف تربیت جهادی نقطه‌ای است که هر فرایند تربیتی درصدد رسیدن بدان است. از جمله عواملی که تربیت را به مخاطره می‌اندازد، موانع تربیت است که در صورت عدم توجه به آنها، امر تربیت را مشکل می‌سازد. این الگو، به پیامدها و نتایج تربیت جهادی که شامل نتایج مشترک و مختص است؛ را روشن می‌سازد.

شکل ۲. الگوی مبنا، اهداف، اصول، محتوا، عوامل، موانع و نتایج تربیت در سوره صف

الف) یکی از موارد مهم در جریان تربیت جهادی، محتوای آن است. در سوره مبارکه صف این مقوله در دو محور اعتقادی و عبادی قرار می‌گیرد. محورهای اعتقادی شامل توحید محوری و معاد محوری است که شاخصه بارز آن تجارتنی است که موجب رسیدن به بهشت و نجات از عذاب الیم است. از محورهای عبادی محتوای تربیت جهادی می‌توان به بذل جان و مال در راه خدا، مجاهده، استقامت در برابر باطل اشاره کرد.

ب) مبانی تربیت جهادی: مبانی تربیتی و ام‌دار هستی شناختی انسان بر محور توحید

است. مبانی تربیتی جهادی سوره صف، وجوب دین‌داری و اعتلای توحید و حقانیت اسلام است و بر این مبنا سیر الی الله در ساحت مجاهده آغاز می‌شود و انسان تربیت‌یافته مجاهد توحیدی را محبوب خدا می‌گرداند.

پ) اصول تربیت جهادی: اصول به‌عنوان ریشه و بنیان فرایند تربیت است که تمام جریان تربیت را تحت سیطره و نفوذ خویش دارد و در صورت تخطی از آن، هدف تربیت را به مخاطره می‌افتد. ازعام‌ترین اصول، اصل توحیدمحوری است. این اصل جوهرهٔ اساسی رفتار یک فرد دین‌دار را تشکیل می‌دهد. بر اساس جهان‌بینی توحیدی، هستی بر اساس مشیت حکیمانه الهی پدیدار شده است.

اصل انسان‌شناسی جهت‌گیری زندگی متربی و مجاهد را به آخرت‌گرایی سوق می‌دهد و تحولی اساسی در رفتار و سلوک او ایجاد می‌کند و وی را در راه عبودیت تام الهی ثابت‌قدم می‌نماید.

ت) هدف: هدف غایی در تربیت جهادی رسیدن به بالاترین مرحله تربیت در ساحت جهاد است که سیر الی الله همراه باینش و بصیرت در مجاهده است و در مراحل کلی و مرحله‌ای باز شدن باب رحمت الهی به‌واسطه بعثت آخرین پیامبر و ظهور آخرین دین الهی در ساحت مجاهده است.

ج) موانع تربیت جهادی: از آفات تربیت جهادی، موانع آن است و تا زمانی که موانع و آسیب‌های تربیت‌شناسایی نشده‌اند و اقدامی برای برطرف شدن آن‌ها صورت نگیرد، هرگونه تلاش و کوشش در جهت تربیت و رشد و شکوفایی استعدادهای انسان برای رسیدن به کمال مطلوب بی‌نتیجه خواهد بود. از موانع درونی، نفاق، ضعف اراده، فسق، کفر، افترا بستن به خدا، زیغ قلب، جهل و پندار باطل است. از موانع بیرونی می‌توان به عدم داشتن عزم و اراده، انکار و آزار پیامبر خدا، عدم استقامت در راه حق، گرایش به سوی باطل و خلف وعده اشاره نمود.

د) نتیجه تربیت جهادی: نتایج آن چیزی است که در اثر تربیت حاصل خواهد شد. متریبانی که از محتوا و روش‌های تربیتی حظ و بهره کافی را برده‌اند راه هدایت و سعادت

را خواهند پیمود. تا به فتح قریب و ظهور دین الهی در عالم هستی و سرانجام ورود به بهشت، نجات از عذاب الیم، مغفرت و فوز عظیم الهی نائل شوند

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

رسیدن به عصر ظهور در ساحت عمل به حقایق قرآن محقق می‌شود. سوره صف تصویر کلی زندگی در آستانه ظهور است؛ زیرا از یک طرف این سوره بعد از سوره ممتحنه نازل شده است که در آن مؤمنین را از دوستی با دشمنان خدا نهی می‌کند و از طرفی قبل از سوره فتح نازل شده که در آن اشاره به فتح مکه شده است. در عین حال در هر دو سوره وعده ظهور اسلام در عالم و جهانی شدن اسلام به چشم می‌خورد. با این اوصاف مؤلفه‌های تربیتی جهادی در این سوره فرایند فراهم کردن زمینه رشد و شکوفایی استعدادها و به فعلیت رساندن قوای نهفته مؤمنین برای رسیدن به ظهور را بیان می‌کند. در این فرایند، مربی و متربی مجاهد دو رکن اساسی جهاد هستند. از ویژگی‌های مربی در این سوره تنزیه باری تعالی و حکمت و عزت اوست که در ساحت جهاد و محبوبیت جهادگران سرسخت تجلی می‌یابد. تا متربی مجاهد را زمینه‌ساز ظهور دین الهی قرار دهد. برای دستیابی به هدف خود، از روش‌های مطلوب تربیتی برای مجاهده در راه حق به دو گونه «مستقیم» و «غیرمستقیم» بهره می‌برد؛ و برای سوق دادن متربی مجاهد به بالاترین مراحل سعادت، بهترین و کامل‌ترین دین را به‌عنوان ابزار به‌وسیله پیامبرانش برای او فرو فرستاده و یاری و نصرت خود را پشتوانه او قرار می‌دهد. در این فرایند متربی نیز در عین شناخت ربوبیت و الوهیت الهی، با ایمان و ایستادگی و تسلیم بودن در برابر اوامر مربی برای رسیدن به سعادت و تربیت الهی مجاهده می‌نماید.

عواملی که متربی را در امر تربیت یاری می‌کند ایمان و عزم راسخ و همت بلند، طیب نفس و تقوی الهی است و موانعی که باید از سر راه بردارد؛ تثاقل در جهاد، نفاق و کفر و فسق است. در واقع انتظارمربی از متربی جهادگر خود تربیت انسانی است که به شوق رسیدن به ظهور، با جان و مال خویش با پروردگارش معامله کند و در این معامله سودمند به هدف جهاد یعنی نصرت الهی و فتح قریب، سروری اهل ایمان و ظهور دین حق بر کل

عالم هستی نائل گردد. مجاهد در راه خدا در این فرایند بر محورهای اعتقادی، یعنی توحید محوری و معاد باوری، اعتقاد به نبوت انبیاء قبل از پیامبرخاتم (ص) و رسالت آخرین آنها که نام مبارکش در انجیل "احمد" است، باور دارد و از محورهای عبادی این سوره، یعنی مجاهده و تجارت با جان و مال، برای پیشبرد اهداف غایی یعنی ظهور دین حق و اعتلای کلمه توحید بهره می‌برد.

اگرچه همه این مؤلفه‌های بر یکدیگر اثر دارد؛ اما در حقیقت بلندای قله آن، توحید و اخلاص است که به‌عنوان مبنای تربیت جهادی متربی را به مقام حب الهی و سیر الی الله و بصیرت سوق می‌دهد.

تعارض منافع

تعارض منافع وجود ندارد.

ORCID

Tayyebeh Haghghi Najafabadi
Mohsen Khoshfar

<https://orcid.org/0000-0003-1892-3690>

<https://orcid.org/0000-0002-5205-1729>

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

قرآن مجید

- آل‌غازی، عبدالقادر، ۱۳۸۲، بیان المعانی، چاپ اول، سوریه - دمشق، مطبعة الترقی
- آلوانی، سید مهدی، دانایی فر، حسن، عادل آذر، ۱۳۸۶، روش‌شناسی پژوهشی کیفی در مدیریت، رویکرد جامع، انتشارات صفار
- دروزه، محمد عزه، ۱۴۲۱، التفسیر الحدیث: ترتیب السور حسب النزول، چاپ دوم، بیروت، دار الغرب الاسلامی
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۴۱۲، مفردات ألفاظ القرآن، چاپ اول، لبنان - بیروت، دار الشامیة
- زمخشری، محمود بن عمر، ۱۳۸۶، مقدمه الادب، ایران - تهران، مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران
- زحیلی، وهبه، التفسیر المنیر فی العقیدة و الشریعة و المنهج، ۳۲ جلد، دار الفکر - سوریه - دمشق، چاپ: ۲، ۱۴۱۱ ه.ق.
- طباطبائی، محمد حسین، ۱۳۹۰، المیزان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، لبنان - بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات
- طیب، عبدالحسین، ۱۳۶۹، اطبیب البیان فی تفسیر القرآن، چاپ دوم، تهران، اسلام فراهیدی، خلیل ابن احمد، ۱۴۰۹، کتاب العین، چاپ دوم، قم: مؤسسه دارالهجرة
- قمی، علی بن ابراهیم، ۱۳۳۶، تفسیر القمی، چاپ سوم، قم، دار الکتب
- مصطفوی، حسن، ۱۴۳۰، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، چاپ سوم، تهران، مرکز نشر آثار علامه
- مدرسی، محمد تقی، ۱۴۱۹، من هدی القرآن، چاپ اول، تهران، دار مجبى الحسین
- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۱، تفسیر نمونه، چاپ دهم، تهران، دار الکتب الإسلامیة
- هومن، علی حیدر، ۱۳۸۶، شناخت روش علمی در علوم رفتاری، تهران. انتشارات سمت
- منصوریان، یزدان، ۱۳۸۶، گراند تئوری چیست وجه کاربردی دارد، ویژه نامه همایش علم اطلاعات و جامعه اطلاعاتی اصفهان، دانشگاه اصفهان، ص ۳۹۰
- دانایی فر، حسن و نونا مؤمنی، ۱۳۷۸، تئوری رهبری اثر بخشی از دیدگاه امام علی استراتژی تئوری

داده بنیاد متنی، مطالعات انقلاب اسلامی شماره ۱۴، ص ۱۷
کلاکی، حسن، ۱۳۸۸، نظریه بنیادی به مثابه روش نظریه پردازی دوره سوم، ارتباطات، نامه پژوهش فرهنگی سابق، ص ۱۰.

References

The Holy Quran

- Al-Ghazi, Abdul Qadir, (2003), *Bayan al-Ma'ani*, first edition, Syria - Damascus, Al-Tarqi Press. [in Arabic]
- Alvani, Seyed Mehdi, Danaifar, Hassan, Adel Azar, (2016), *Qualitative Research Methodology in Management*, Comprehensive Approach, Safar Publications. [in Persian]
- Danai Far, Hassan and Nona Momeni, (1999). Effective leadership theory from the perspective of Imam Ali, textual foundation data theory strategy, *Islamic Revolution Studies No. 14*, p. 17. [in Persian]
- Daruzeh, Muhammad Azzah, (2000), *al-Tafsir al-Hadith: the arrangement of suras according to descent*, second edition, Beirut, Dar al-Gharb al-Islami. [in Arabic]
- Farahidi, Khalil Ibn Ahmad, (1409), *Kitab al-Ain*, second edition, Qom: Dar al-Hajra Institute. [in Persian]
- Homan, Ali Haider, (2016), *Understanding the Scientific Method in Behavioral Sciences*, Tehran. Side Publications. [in Persian]
- Kalaki, Hassan, (2009), *fundamental theory as a theorizing method of the third period*, communication, former cultural research letter, p. 10. [in Persian]
- Lee, J. (2001), *A Grounded Theory: Integration and Internalization in ERP Adoption and Use*, Unpublished Doctoral Dissertation, University of Nebreska, In Proquest UMI Database
- Mustafavi, Hassan, (2008), *Tahaqiq fi klemat al-Qur'an al-Karim*, third edition, Tehran, Allameh's Works Publishing Center. [in Persian]
- Madrasi, Mohammad Taqi, (1998), *Man Hoda al-Qur'an*, first edition, Tehran, Dar Mohibi Al-Husseïn. [in Persian]
- Makarem Shirazi, Nasser, (1992), *sample interpretation*, 10th edition, Tehran, Dar al-Kitab al-Islamiyya. [in Persian]
- Mansourian, Yazdan, (2016), *What is the practical aspect of grand theory, special issue of Isfahan Information Science and Information Society Conference*, Isfahan University, p. 390. [in Persian]
- Qomi, Ali bin Ibrahim, (1957), *Tafsir al-Qami*, third edition, Qom, Dar al-Kitab. [in Persian]
- Ragheb Esfahani, Hossein bin Muhammad, (1991), *Al-Qur'an Vocabulary*, first edition, Lebanon-Beirut, Dar Al-Shamiya. [in Arabic]

- Strauss, Anselm L., & Corbin, Juliet (1990), *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Sage
- Tabatabaei, Mohammad Hossein, (2013), *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*, second edition, Lebanon-Beirut, Al-Alami Publishing House. [in Arabic]
- Tayeb, Abdul Hossein, (1990), *Atyeb al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an*, second edition, Tehran, Islam. [in Persian]
- Zamakhshari, Mahmoud bin Omar, (2007), *Introduction to Literature*, Iran-Tehran, Institute of Islamic Studies, University of Tehran. [in Persian]
- Zaheili, Wahba, (1990). *al-Tafsir al-Munir fi al-Aqeedah wa al-Sharia wa al-Manhaj*, 32 volumes, Dar al-Fikr - Syria - Damascus, edition: 2, 1990. [in Arabic]

استناد به این مقاله: حقیقی نجف‌آبادی، طیبه، خوشفر، محسن. (۱۴۰۰). الگوی تربیت جهادی سوره صف بر

اساس روش داده بنیاد، دو فصلنامه علمی سراج منیر، ۱۲(۴۲)، ۱۷۵-۲۰۳.

DOI: 10.22054/ajsm.2022.55645.1648

Seraje Monir is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی